

Prof. dr. N.J. Polak

ESB

Rubrieken

Prof. dr. N.J. Polak was in de toenmalige Nederlandsche Handelshoogeschool/Nederlandsche Economische Hoogeschool gewoon hoogleraar in de bedrijfsleer, directeur van het Nederlandsch Economisch Instituut en lid van de redactie van dit blad. In deze drie functies toonde hij zich een man van groot formaat. Daarom willen wij een ogenblik stil staan bij zijn leven en werken nu hij honderd jaar geleden, op 18 augustus 1887, geboren werd.

Toen hij op 17 augustus 1948 onverwacht overleed schreven de toenmalige redacteuren en oud-redacteuren van *Economisch Statistische Berichten* een uitvoerig en treffend afscheidswaard, dat is opgenomen in het nummer van 25 augustus 1948 van dit blad. Herlezing van dit afscheidswaard zou een zeer doelmatig middel zijn om op indringende wijze aan professor Polak terug te denken. Omdat het genoemde nummer van *ESB* voor velen niet meer vlot beschikbaar is volgt hier een eigen beschouwing, die tevens de gelegenheid biedt aan hetgeen in dit afscheidswaard is gezegd een enkele persoonlijke indruk toe te voegen.

Een bij dat afscheidswaard opgenomen 'Lijst van Geschriften van prof. dr. N.J. Polak' geeft reeds een indruk van de grote omvang en verscheidenheid van zijn publicistische werk: 105 artikelen in *ESB* 1), 51 artikelen in *De Naamloze Vennootschap*, de beide bladen waaraan Polak als redacteur verbonden was, alsmede nog 55 elders (w.o. in *De Economist* en in het *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*) gepubliceerde artikelen, redes, preadviezen, e.d. In deze lijst komt uiteraard ook zijn proefschrift *Enige grondslagen voor de financiering der onderneming* (1921) voor, dat in 1950 nog een negende druk beleefde en waarvan vertalingen in het Duits en het Frans verschenen. Dit ongekend omvangrijke oeuvre is gelukkig nog erg toegankelijk dank zij de twee kloeke delen *Verspreide Geschriften van Prof. Dr. N.J. Polak*, verzameld door H.T. Go en J.P. Kikkert (1953).

Neemt men daarbij nog zijn werkzaamheden als gewoon hoogleraar met slechts weinig assistentie, met onderwijs in kandidaats en doctoraal in drie van de thans onderscheiden vijf onderdelen van de bedrijfseconomie (financiering, winstbepaling, organisatie en techniek van de handel 2)) alsmede een omvangrijke 'maatschappelijke dienstverlening' in aanmerking,

dan ontstaat het beeld van een ongevoelbaar werkzaam en vruchtbaar leven; het leven van een levenswijs, opgewekt en erudiet man, kenner van de Europese klassieke literatuur, waaruit hij graag citeerde, en een verdienstelijke bas-bariton, die tijdens het Internationaal Accountantscongres in New York in 1929 een opera-aria ten beste gaf!

De verwantschap van huis uit met de effectenhandel, de studie voor accountant bij de belastingdienst en de eerst op 26-jarige leeftijd aangevangen studie van de economische wetenschappen hebben de jonge econoom Polak gevormd. Als gewoon hoogleraar in de bedrijfsleer (1921) bleef hij de accountancy en het belastingrecht trouw; beide kennis- en ervaringsgebieden droegen bij tot de breedheid van zijn werkterrein. De manier waarop hij zich voornam de bedrijfsleer te beoefenen zette hij uiteen in zijn oratie (1922). Het accent werd gelegd op de opsporing en de verklaring van de in de werkelijkheid werkzame tendensen en op onderzoek naar hun causale samenhang, zulks beperkt tot de economische aspecten. Zo bouwde hij geen allesomvattende bedrijfseconomische theorie, hoewel zijn proefschrift bewees dat hij zeer wel in staat was tot groot abstract en systematisch werk. Aan zo'n theorie had hij kennelijk geen behoefte; hij steunde op de theorie die in de algemene economie gegeven was. De bedrijfsleer zag Polak als een bijzondere tak van de economische wetenschap; daaraan bestond behoefte omdat de algemene economen de benodigde outillage misten om naast de verklaring van de economische verschijnselen in de samenleving als geheel ook die in de handel en in de ondernemingen zelve ter hand te nemen. Hij greep dan ook veelvuldig terug op de algemene leer en toonde – zoals gesteld in het bovengenoemde afscheidswaard – verwantschap met Marshall's gedachte, dat de economie niet bestaat uit een volgroed geheel van leerstellingen, maar uit 'a set of tools', die gebruikt en vervolmaakt worden bij het onderkennen en oplossen van de zich in de werkelijkheid voordoende problemen. Bij de grote verscheidenheid van onderwerpen had hij zijn onderwijs toch een sterk synthetisch karakter; niet de opleiding van de specialist op een deelgebied, maar die van de all-round econoom

stond hem voor ogen.

Hoe ver heeft het economisch wetenschappelijk onderwijs zich in de loop der jaren van dat doel verwijderd! Tussen de algemene economen en de bedrijfseconomen zijn thans bijna onneembare scheidsmuren opgetrokken. Zowel algemene economie als bedrijfseconomie worden nog wel onderwezen in het andere studieprogramma, maar de indruk dringt zich op dat dit meer als een overbodige extra last wordt beschouwd dan als een positieve bijdrage. Terugdenkend aan Polak komt dan ook de vraag op, of de samenleving in de achter ons liggende moeilijke jaren – en ook thans nog – niet gebaat zou zijn (geweest) met ruime beschikbaarheid van deze all-round economen. Hoe belangrijk zouden Polaks gedachten geweest kunnen zijn over de grenzen van de verzorgingsstaat, het anti-ondernemingsklimaat, de afkeer van het winststreven, de overheidssteun aan verlieslijdende ondernemingen, zelfs over de accountantsverklaring bij hun jaarrekening, over de herziening van de belastingheffing, de beleggingen van pensioenfondsen, de financiering van het technologisch onderzoek en de verbreiding van de resultaten daarvan. Toegegeven, men kan de all-round econoom niet uitzonderlijke capaciteiten als die van Polak toedichten, maar het komt ons voor dat dergelijke economen heeden ten dage voor overheid en bedrijfsleven zeer nuttig zouden zijn. Het behoeft geen betoog, dat er uiteraard ook ruimte moet blijven voor de opleiding van echte specialisten. Ten halve keren zou men de economische faculteiten thans in overweging kunnen geven.

De grote verscheidenheid van Polaks publikaties wordt onmiddellijk duidelijk wanneer men de reeds genoemde *Verspreide geschriften* ter hand neemt. Zij bieden welhaast een beeld van bijna dertig jaar economisch leven, dat voor historici van nut kan zijn. Naast met de bedrijfseconomie, de accountancy en het belastingrecht verwante geschriften vindt men ook vele artikelen die meer met de algemene economie verbonden zijn. Zonder naar volledigheid te streven worden genoemd zijn beschouwingen over de economische orde, de publiekrechtelij-

1) Excl. ongesignde korte beschouwingen en aantekeningen en bijdragen aan de rubriek 'Dezer Dagen'.

2) Prof. dr. ir. J. Goudriaan jr. verzorgde het onderwijs in kostencalculatie en organisatie van de onderneming.

ke bedrijfsorganisatie en last but not least over de economische politiek in de jaren dertig. Hoe wars hij ook was van polemieken, hij schuwde haar niet in zijn harde strijd tegen de aanpassingspolitiek van de regering-Colijn/Oud en vóór de devaluatie van de gulden, zulks niet alleen als auteur, maar ook als spreker en als voorzitter van de Vereniging voor Waardevast Geld. Denkwerk van soortgelijke aard verrichtte hij in de oorlogsjaren – door de bezetter wreed terzijde geschoven – te zamen met J.G. Koopmans ter voorbereiding van de na-oorlogse geldsanering en bijzondere belastingheffing.

De student in de jaren dertig ontmoette Polak eerst in de collegezaal: een betrekkelijk kleine, vriendelijke man, die zelden de kathedra beklom, maar ervóór in rustige pas ononderbroken heen en weer bleef lopen. Ogen-schijnlijk sprak hij onvoorbereid; aantekeningen, boeken of andere stukken had hij niet bij de hand. Hij liep zonder enige schroom of pose hardop te denken. Allerlei illustraties waren gemakkelijk bij de hand. Hij gaf zich zelf open en ongeremd; alleen al daardoor werd zijn gehoor geboeid.

Vervolgens ontmoette de student hem bij de mondelinge tentamens. Daar werd zijn vriendelijke aard bevestigd. Niet het overhoren van boeken en collegestof, maar het ontdekken van inzicht, begrip en kritische zin was zijn doel. Voor de goede student werd het vaak een reis met onbekende bestemming, die soms lang kon duren. Polak verlangde van zijn studenten ook reeds de produktie van een schriftelijk werkstuk (vergelijkbaar met de huidige scriptie). Het onderwerp kon in vrijheid gekozen worden, maar wanneer de student daar grote moeilijkheden mee had, kon hij zijn tanden stuk bijten op één van de beschikbare 'cases'.

Wellicht gestimuleerd door de bekende animositeit tussen onze twee grote havensteden is er vaak over gesproken dat er een z.g. 'Rotterdamse School' was, waarvan Polak de leider zou zijn geweest en die tegenover een 'Amsterdamse School' stond. Brands heeft aan deze vraag uitvoerig aandacht geschonken 3). Polaks werkwijze en zijn werk zelf tonen reeds aan dat hij niets had van een dogmaticus en geen leider van een school van gelijkdenkenden kon zijn.

In zijn onderwijs noch in zijn publicaties is er sprake van enigerlei polemieken met hen, die zijn tegenstanders zouden zijn. Omgekeerd was dat wel het geval en niet altijd in vriendelijke be-woordingen. Dat heeft Polak wel verdriet gedaan, maar hij heeft zich daartegen – wars van polemieken als hij was – nooit verzet. Ook sloot hij bestude-ring van de Amsterdamse literatuur door zijn studenten niet uit; toen bestond deze literatuur nog slechts uit het leerboek *Bedrijfseconomie* van S. Kleerekoper en Limpergs collegedictaten, uitgegeven door de repetitor Rib-bius. Bovendien drong hij er in 1937 in

het kader van een reeks doctoraalcolleges over winstbepaling naar aanleiding van de devaluatie van de gulden bij de toenmalige Vereniging van Studiedebelangen op aan, zijn Amsterdamse collega Limperg uit te nodigen over dat onderwerp enige colleges te Rotterdam te geven, ten einde ook uit de eerste hand van zijn gedachten kennis te kunnen nemen. Limperg heeft aan dat verzoek gevolg gegeven. Polaks ruimhartigheid bleek ook uit het feit dat hij in 1947 als promotor optrad toen Limperg het eredoctoraat van de Nederlandse Economische Hogeschool werd verleend. Het is helaas niet gelukt nog eens na te lezen wat beide grootmeesters bij die gelegenheid hebben gezegd.

Zijn 'maatschappelijke dienstverlening' werd reeds terloops genoemd. Zij culmineerde direct na de oorlog in het voorzitterschap van de Raad voor Rechtsherstel en van de Staatscommissie voor de Financiering van de Woningbouw, in zijn inbreng in de oprichting en de ontplooiing van de Herstelbank en in de reorganisatie van het hoger onderwijs.

Nadat Polak in 1941 door de bezetter wreed werd ontslagen, raakte hij niet in isolement. Achter de schermen bleef hij bij de Hogeschool betrokken. Zo werd b.v. na de sluiting van de Hogeschool eerst in overleg met Polak besloten het post-doctorale onderwijs in de accountancy, waarbij geen groot aantal studenten betrokken was, clandestien ten kantore van R.A. Dijker voort te zetten en af te sluiten met het gebruikelijke examen, dat na de oorlog recht zou geven op het accountantsdiploma van de Hogeschool. Velen stond hij toen met raad en daad ter zijde. Zijn woning was een ontmoetingspunt voor hen die elkaar onopgemerkt wilden spreken.

Ruim een jaar voor zijn onverwacht overlijden in 1948 werd hem bij zijn 25-jarig ambtsjubileum, op 17 januari 1947, op grootse wijze de eer bewezen die hem toekwam. Bij die gelegenheid werd hem door de toenmalige minister

van Economische Zaken, dr. G.W.M. Huysmans, de opstellenbundel *Weerspiegelde gedachten* aangeboden met korte artikelen van 35 auteurs. De niet-aflatende belangstelling van Polak voor de studenten en de studentenwereld en zijn warm-menselijk sentiment brachten hem er toe te verzoeken de gelden, bijeengebracht voor een huldeblijk, te storten in een 'N.J. Polakfonds', bestemd om aan financieel minder draagkrachtige studenten de deelneming aan het studentenleven mogelijk te maken.

Mogen deze regelen er toe strekken in 1987 nog een ogenblik bij leven en werken van deze grote all-round econoom stil te staan 4).

R. Burgert

Emeritus-hoogleraar bedrijfshuishoudkunde en accountancy aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

3) J. Brands, *Amsterdamsche school der bedrijfseconomie contra Rotterdamsche school?* in: *Weerspiegelde gedachten*, opstellen aangeboden aan Prof. dr. N.J. Polak, 1948, blz. 27.

- 4) Over Prof. dr. N.J. Polak schreven:
- G.W.M. Huysmans, *Professor dr. N.J. Polak, rede uitgesproken, bij de aanbieding van de jubileumbundel Weerspiegelde gedachten*, 1947, blz. 1;
  - W. Houwink, *Professor dr. N.J. Polak en de studenten, opgenomen in de bovengenoemde jubileumbundel*, blz. 8;
  - K.P. van der Mandele, *In Memoriam, ESB*, 25 augustus 1948;
  - Redacteuren en oud-redacteuren van *Economisch Statistische Berichten*, Dr. Nico J. Polak, *ESB*, 25 augustus 1948;
  - J. Brands, *Professor dr. N.J. Polak, in Verspreide geschriften van Prof. dr. N.J. Polak*, 1948, deel I, blz. X, e.v.;
  - R. Burgert, *Prof. dr. N.J. Polak, hoogleraar van 1921 tot 1948 – een herinneringsbeeld*, in de serie *Gouden Ouden van de EFR-courant* van februari 1980;
  - R. Burgert, *N.J. Polak, Biografisch Woordenboek van Nederland*, 1986.